

EEN RAADSELACHTIGE PRIESTERZERK TE MARIAKERKE

R. VAN BELLE°

In de lente van 1983 maakte Z.E.H. G. De Haene, medepastoor van het Duinenkerkje te Mariakerke-Oostende, het bestaan van een eigenaardige zerk bekend¹. De datum 1095 zorgde voor heel wat ophef en tal van veronderstellingen². De zerk werd in november 1984 aan een diepgaand onderzoek onderworpen³. Ze werd gelicht met de hoop de grafkelder met het gebeente van de aflijvige terug te vinden. Het resultaat bleef onder de verwachtingen. Men stootte wel op een onderliggende grafkelder, maar voor ons was het duidelijk dat de zerk niet op haar oorspronkelijke plaats lag doch op een latere datum haar huidige bestemming had gekregen. Deze grafsteen kunnen wij beschrijven als volgt.

Type : Vloerzerk met lijngravering en grafschrift in spaartechniek.

Lokalisatie : in de vloer met voeteinde tegen de absismuur, grotendeels bedekt door het verhoog van het barokke altaar, in de O.-L.-Vrouw Koninginkerk te Mariakerke (Oostende).

Overledene : onbekende priester.

Datering : 12 januari 1095. Ons inziens dateert evenwel de zerk onmiskenbaar uit de tweede helft van de 15de eeuw, vermoedelijk van 1495 (zie kommentaar verder).

° Zwaluwenstraat 1, 8000 Brugge.

1. *De Zeewacht*, 15-04-83, met gedeeltelijke foto van de zerk. Het bestaan van deze zerk wordt reeds gemeld door G. BILLIET, *O.-L.-Vrouw ter Duinen*, Oostende, 1980, blz. 3.

2. *De Zeewacht*, 9-11-84 ; *De Standaard*, 7-11-84.

3. *De Zeewacht*, 23-11-84 ; *Tijdingen*, 30-11-84 ; *De Zeewacht*, 28-11-84.

Ikonografie : priester in misgewaad, de handen gevouwen, staande onder een gotische nis. Zijn hoofd rust op een rijkelijk versierd kussen. Het gelaat is zeer geschonden. Boven het kussen is een spreekbanderol. De priester draagt een kazuifel, in het midden voorzien van een gaffelvormige sierband die bezet is met eikebladmotieven. Hij heeft aan de linkerhand een rijkelijk bestikte manipel. Van onder de kazuifel steekt een versierde stoel uit. Verder draagt hij een albe aan de benedenkant voorzien van een apparella met eikebladmotieven.

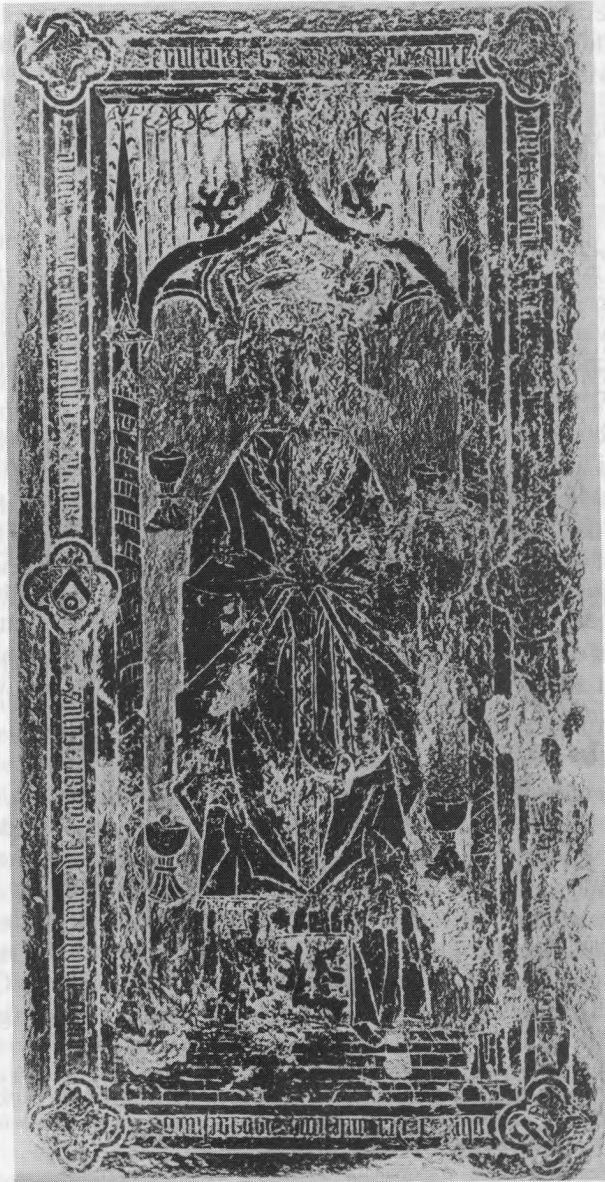
Op de zerk zijn er vijf kelken afgebeeld, waarvan één op de borst van de priester, de andere links en rechts van hem, zowel ter hoogte van de schouders als ter hoogte van de knieën. Uit de kelk rijst telkens een hostie met de gravering I†I, een stylering voor IHS, waarbij de H vaak bekroond is met een kruis. De nis heeft het uitzicht van een portaal en bestaat uit twee kolommen met kapitelen die een akkoladeboog schragen. De boog is van binnen voorzien van twee grote en twee kleine booglobben eindigend op een bladmotief. De akkoladeboog is van boven voorzien van twee grote hogels in eikebladvorm en eindigt aan de top met een kruisbloem (zeer verweerd). De kapitelen torsen fialen voorzien van hogels en hebben een eikel als topbekroning. Verder is de akkoladeboog bekroond met maaswerk voorzien van drielobben. De band boven het maaswerk vertoont een lopend eikebladmotief. De kolommen zijn deels versierd met geribde sierbanden en deels met geometrische motieven als stippen en bogen. De gebruikelijke tegelvloerafbeelding onder de voeten van de aflijvige is hier vervangen door een blokconstructie met gebrekkige perspectiefweergave. Op de hoeken zijn de evangelistensymbolen afgebeeld, gevat in vierlobben. De langsijden van het grafschrift zijn in het midden onderbroken door een vierlob met wapenschild.

Epigrafie : het grafschrift in gotisch letterschrift en in het Latijn luidt als volgt :

«Sepultura venerabilis viri aute (m) / d(omi)ni + dominus ... 1 ... qui / obiit a(nno) d(omi)ni milesimo nonagesimo / quito (sic) duodecima die januari (sic) cujus anima requiescat in pace amen».

Dit luidt in het Nederlands : «Graf van de eerbiedwaardige man en heer † de heer ... 1 ... die stierf in het jaar ons Heren duizend vijf en negentig de twaalfde dag van januari, wiens ziel in vrede moge rusten amen».

De tekst op de spreekbanderol is zeer gehavend. De bewaarde

Wrijfprent van de grafzerk van een anonieme priester uit Mariakerke (Oostende) met overlijdensdatum 1095 maar daterend van het einde van de 15de eeuw.

letterbeentjes laten geen duidelijke interpretatie toe. Het betreft vermoedelijk een vaker voorkomende aanroeping tot God of tot de maagd Maria⁴.

Heraldiek : enkel het wapenschild aan de rechterzijde bleef bewaard. Het is zwaar geschonden en kan ons inziens als volgt beschreven worden : op een veld een keper vergezeld van drie getongde riemgespen, twee in het schildhoofd horizontaal getongd, de gesp in de punt iets groter en vertikaal getongd. De kleuren en metalen zijn onbekend. Ondanks opzoekingen slaagden wij er niet in het wapenschild te identificeren. Bepaalde vorsers geven een andere beschrijving van het wapenschild : op een veld een keper vergezeld in het schildhoofd van twee bollen beladen met een ring (of twee concentrische cirkels) en een riemgesp in de punt⁵.

Techniek : Doornikse kalksteen in minder goede staat van bewaring. Dank zij behandeling met een twee-componentenhars werden de afsplitsende lagen vastgezet en versterkt. Wij wensen hierbij de heer F. Verkempinck en zijn ploeg te feliciteren, gezien door deze behandeling de zerk voor een verder verval werd behoed. De zerk toont ook sporen van sleet door betreding vooral aan de rechterkant. Wij menen niet dat de graffiguur opzettelijk werd verminkt. De schade is eerder te zoeken in de tendens die Doornikse kalksteen heeft om zich in lagen af te splitsen. De fijnere gravering van het gelaat heeft dit in de hand gewerkt.

Afmetingen : 2,89 m x 1,41 m.

Kommentaar : de datum op de zerk vormt een vraagteken. Het is evenwel duidelijk dat de zerk niet uit 1095 dateert. In de elfde eeuw kwamen grafzerken met figuren niet voor in onze streken. De bewoording van het grafschrift en de gotische stijl van de gravering wijzen naar verwezenlijking in de tweede helft van de 15de eeuw. Het maaswerk maar vooral de akkoladeboog wijzen in die richting. We kunnen enigszins de vergelijking maken met de zerk van Gheridt Foet († 1481) uit Tienen⁶. De priesterfiguur is gelijkaardig afgebeeld

4. Zie R. VAN BELLE, *Ikongrafie en symboliek van de beschilderde grafkelders en memorietafereelen*, in *Handelingen van de Koninklijke Geschied- en Oudheidkundige Kring van Kortrijk*, XLVIII, 1981, blz. 58 e.v.

5. F. VERKEMPINCK, *Van Stene tot Oostende*, dl. 3, blz. 893-897.

6. Afbeelding bij F.A. GREENHILL, *Incised Effigial Slabs*, dl. 2, London, 1976, afb. 6b.

en staat eveneens onder een akkoladeboog. De priester afgebeeld op de zerken van Jacob van der Elle († 1462) te Brugge alsook die van Willelmus († 1471) te Damme kunnen eveneens met die van de onbekende priester uit Mariakerke vergeleken worden⁷. Hun kazui-fel vertoont ook sierbanden met loofwerk. Bij nader toezicht zijn er evenwel duidelijke verschillen. Wat opvalt is dat de priester van Mariakerke zeer onbeholpen en hoekig getekend is. De verhoudingen van de figuur laten te wensen over. De schouders bezitten geen volume. De architectuur is niet symmetrisch. De kelken zijn primitief weergegeven. Het geheel doet nogal houderig aan en is zeker niet het werk van een eersterangsmeester. Het laag niveau van vakmanschap weerhoudt ons om de vervaardiging van deze zerk aan een Doorniks atelier toe te schrijven. Naar stijl en uitzicht menen wij een vervaardiging omstreekt het einde van de jaren 1400 te mogen vooropstellen, misschien 1495. Wat nu met de datum 1095 ? Wij denken dat de eenvoudigste oplossing het meest kans maakt. Ons inziens heeft de steenhouwer eenvoudigweg een vergissing begaan en heeft hij «milesimo nonagesimo quito» gekapt in plaats van «milesimo quadringentesimo nonagesimo quinto», dus 1095 i.p.v. 1495. Hij heeft trouwens andere vergissingen begaan bij het kappen, nl. «quito» i.p.v. «quinto» (er is geen afkortingsteken) en «januari» i.p.v. «januarii».

Herdenkt deze zerk één of meerdere personen gezien 5 kelken afgebeeld worden ? Wij denken dat de zerk op één persoon betrekking heeft, daar slechts één naam voorkomt. Het grafschrift vermeldde achter het woord *dominus* vermoedelijk de voornaam en de familienaam van de priester, gevolgd door de gebruikelijke vermelding «presbiter hujus ecclesiae Beatae Mariae Virginis qui obiit...» (in het Nederlands : priester van deze kerk van O.-L.-Vrouw, die overleed...). De uitgesleten spatie laat voldoende plaats over voor deze op veel priesterzerken voorkomende uitdrukking. Wat nu met de vijf kelken ? Priesters worden gewoonlijk met één kelk op de borst afgebeeldt. De kelk is het symbool van het priesterschap. De zerk verbeeldt het eeuwigdurende priesterschap van de aflijvige en is als 't ware een illustratie van Hebr. 5,6 «Tu es sacerdos in aeternum

7. Afbeeldingen respectievelijk in V. VERMEERSCH, *Grafmonumenten te Brugge vóór 1578*, dl. 2, Brugge, 1976, afb. 109 ; L. DEVLIEGHER, *Damme*, Tielt-Utrecht, 1971, afb. 109.

secundum ordinem Melchisedech⁸). De afbeelding van vijf kelken is ongebruikelijk en zou een symbolische verwijzing kunnen zijn naar de vijf wonden van Christus. Zeker is dit niet⁹. Typisch voor heel wat Vlaamse zerken is de dualistische afbeelding van de aflijvige, nl. rechtstaande onder een gotisch portaal en terzelfdertijd als liggende figuur, het hoofd rustend op een kussen¹⁰. Deze afbeelding is doelbewust symbolisch geladen. Het is de uitdrukking van twee concepten omtrent het verder bestaan van de aflijvige na de dood. De in slaap verzonken figuur drukt het vaste geloof uit van de aflijvige in het leven na de dood. Hij is als 't ware in slaap verzonken, in afwachting van de algemene wederopstanding op het einde der tijden. Anderzijds is hij afgebeeld onder een kerkelijk portaal. De aflijvige als uitverkorene schrijdt het hemels Jerusalem binnen. Hij loopt hier in feite zijn redding vooruit.

Onze hypothese is dat deze zerk een priester of een pastoor van Mariakerke bedekte, overleden in 1495.

Andere hypothesen werden reeds verdedigd, o.m. dat de zerk postuum werd opgericht, na een eventuele ontgraving, ten einde een belangrijke persoon overleden in 1095 te herdenken¹¹. De vraag stelt zich of er in 1095 wel een kerk bestond te Mariakerke en wie deze uiteraard belangrijke figuur mag zijn ? E.H. De Haene stelde als mogelijke kandidaat voorop : Arnoldus, tweede abt van de abdij van Oudenburg en neef van de H. Arnoldus van Soissons¹². Zijn exacte sterfdatum is niet gekend maar zou omstreeks 1095 te situeren

8. Hebr. 5,6 «Gij zijt voor eeuwig priester, naar de wijze van Melchisedech».

9. Er is nog een (ongepubliceerde) grafzerk bekend te Brugge (Torenbrug) met afbeelding van 5 kelken. De kelken en het grafschrift waren van koper en zijn verdwenen. Wij danken Z.E.H. J. Lavaert voor deze verwijzing.

10. V. VERMEERSCH, *a.w.*, dl. I, blz. 146 e.v. ; R. VAN BELLE, *a.w.*, blz. 58 e.v.

11. F. VERKEMPINCK, *a.w.*, dl. 3, blz. 890. Zo werd priester Mattheus, weldoener van het St.-Janshospitaal, overleden in 1223, ontgraven en in 1356 in een nieuwe grafstede bijgezet : V. VERMEERSCH, *a.w.*, dl. 2, blz. 47. Te Auchy-lez-Hesdin (N. Fr.) kreeg Ingelram, graaf van Hesdin en weldoener van de abdij, overleden in 1100, rond 1270 een nieuw graf : R. VAN BELLE, *De grafzerk van Ingelram, graaf van Hesdin, te Auchy-lez-Hesdin*, in *Ons Heem*, 33, blz. 258-262.

12. *De Zeewacht*, 28-12-84. Ons bezwaar hiertegen is dat wij niet inzien waarom Arnoldus te Mariakerke zou zijn bijgezet geweest. Een abt wordt trouwens op een zerk altijd met zijn waardigheidstekens afgebeeld, nl. met mijter en staf. Wij hebben hier duidelijk een priesterafbeelding.

zijn¹³. Mr. F. Verkempinck stelde als alternatieve hypothese dat misschien moedwillig een grafzerk werd vervalst¹⁴. Indertijd werden vaker schriftelijke akten vervalst om bepaalde rechten veilig te stellen. Als alternatief brengt de heer F. Verkempinck de grafzerk in verband met de stichting van Jacobus Lauwers van 1566¹⁵. De zerk lijkt ons evenwel qua stijl van het einde van de jaren 1400. Bovenvermelde hypothesen lijken o.i. niet zo overtuigend^{15bis}.

Het spreekt vanzelf dat slechts belangrijke en kapitaalkrachtige personen zich zulk een statuszerk konden veroorloven. De pastoor of priesters die omstreeks 1495 te Mariakerke het herderschap waarnamen zijn niet gekend. Wij hebben slechts de naam aangetroffen van een Quirinus de Rackere die in 1463 naar Mariakerke overging¹⁶. Hoe dan ook, de identificering van het wapenschild zou de oplossing moeten brengen. Wij hebben ook geen melding gevonden van deze zerk in grafschriftenverzamelingen over de kerken van West-Vlaanderen¹⁷. Wat haar huidige plaats betreft, nl. met het voeteinde tegen de absis in het koor, is het duidelijk dat dit niet de oorspronkelijke plaats van de zerk is. Vermoedelijk lag zij in de middenbeuk, vóór het koor. Bij de vernieuwing van de vloer in 1795 kreeg zij waarschijnlijk haar huidige ligging. De zerk is omringd door een aantal vierkante vloerstenen uit Doornikse kalksteen die o.i.

13. *Monasticon Belge*, dl. 3, Luik, 1940, blz. 58.

14. F. VERKEMPINCK, *a.w.*, dl. 3, blz. 886.

15. *Ibidem*, blz. 892.

15bis. De grafzerk van Mariakerke vertoont eveneens veel gelijkenissen met de inmiddels verdwenen koperen grafplaat van Joos Van Clichthove, gestorven in 1494, eertijds in de O.-L.-Vrouwekerk te Nieuwpoort. De afgebeelde priester, hier staande onder een korfboog, is sterk gelijkvormig (afb. zie *Gedenkboek K.R. Berquin*, Nieuwpoort, 1963, p. 69). Ook het grafschrift is praktisch identisch, nl. : «Sepultura venerabilis viri ac domini, domini Judoci de Clichthove qui obiit anno domini millesimo quadringentesimo nonagesimo quarto vicesima nona die septembris cujus anima requiescat in pace amen». Deze elementen vormen o.i. bijkomende argumenten voor de vooropgestelde datering van 1495.

16. E. VLIETINCK, *Het oude Oostende en zijne driejarige belegering (1601-1604)*, Oostende, 1897, blz. 26.

17. Werden onder meer geraadpleegd : J. BETHUNE, *Epitaphes et monuments des églises de Flandre au XVIe siècle*, Brugge, 1900 ; J. LE BOUCQ, *Epitaphes des Flandres, Pays Bas & Nord de la Flandre*, 1551 ; B.K.B., *Fonds Merghelinck*, Hs. 34.

deel uitmaakten van de vroegere bevloering en die trouwens vroeger algemeen in de kerken voorkwamen¹⁸.

18. Wij wensen hierbij Z.E.H.G. De Haene te danken voor al de moeite die hij zich getroostte ten einde het vervaardigen van een wrijfprent mogelijk te maken. Een speciale dank gaat naar de heer F. Verkempinck en zijn ploeg die zorgden dat onze werkzaamheden in de beste omstandigheden konden uitgevoerd worden alsook voor de informatie en dokumentatie die ons ter beschikking werd gesteld. Last but not least danken wij P. De Brabander die ons hielp bij het lastig kalkeerwerk.